

L'església de la Mare de Déu de la Trobada, campanyes d'excavació 1998-1999

La Mare de Déu de la Trobada es una iglesia situada en la partida de Els Casals, Montferrer, Alt Urgell, Pirineos. Después de unos trabajos de drenaje y de la localización de una antigua cripta empezaron las dos campañas arqueológicas realizadas hasta el momento.

Los trabajos han documentado cuatro fases:

1. Un asentamiento romano, situado al oeste de la iglesia, donde se localizó una tumba con *tegulae* i un muro relacionado con ella.
2. Una iglesia paleocristiana o pre-románica, con un ábside rectangular.
3. Una iglesia románica con cripta, sin paralelos en edificios similares en Cataluña. Después de unas inundaciones el edificio es modificado entre el siglo xv i el xvi. De este período se conserva un interesante pavimento.
4. La construcción moderna, datada a principios del siglo xvii, y modificada a lo largo del siglo xviii.

Palabras clave: asentamiento romano, iglesia paleocristiana, iglesia románica, construcción moderna.

La Mare de Déu de la Trobada is a church located in the neighbourhood of Els Casals, Montferrer, Alt Urgell, Pyrenees. After several drainage works who allowed the entrance to an ancient crypt, two archaeological campaigns started.

The works have revealed four phases:

1. A roman settlement, located in the western sector of the church, with a row of *tegulae* cutting an older wall.
2. A paleochristian or pre-romanesque church, with a rectangular apse, belonging to the parish of Sant Feliu and Sant Pere de Hiel.
3. A romanesque church with a crypt, with no exact parallels in similar buildings of Catalonia. After some catastrophic floodings, this building was deeply modified in the xv or xvth centuries. From this period are the pebble pavements.
4. The modern building, dating from early xviii century, modified also in xviii century.

Key words: roman settlement, paleochristian church, romanesque church, modern building.

Situació

L'església de la Mare de Déu de la Trobada és al barri dels Casals del poble de Montferrer, al costat de la carretera que mena de la N-260 cap a Aravell, Bellestar i Castellbò, a uns tres-cents metres de la cruïlla amb la carretera general.

L'església és a la plaça de la Trobada, on hi ha també la seu de l'Ajuntament del municipi de Montferrer-Castellbò. Està adossada a un altre edifici —l'antiga residència de l'ermità, construït en dos moments diferents— que avui és ocupat per una farmàcia.

L'excavació s'ha efectuat íntegrament dins del recinte de l'església moderna, amb una petita extensió cap a la llau de la Trobada, el curs fluvial que tanca la plaça pel sector occidental.

Antecedents

La Mare de Déu de la Trobada és una ermita amb una gran devoció entre els habitants de l'Urgellet, i és en un indret molt ben comunicat i visitat. L'existència d'una cripta al subsòl de l'església de la Trobada era un fet conegut des de sempre, tot i que l'accés no era fàcil i les filtracions d'aigua feien de vegades impossible l'entrada.

Durant la primavera de 1998 es van efectuar uns treballs de canalització de recs i drenatge als murs exteriors de l'edifici, un fet que va reduir sensiblement les filtracions d'aigua que penetraven a la cripta, i va possibilitar que s'hi pogués accedir amb una certa comoditat.

Les intervencions arqueològiques

Des de l'ajuntament de Montferrer-Castellbò se'n va encarregar la realització d'una primera intervenció el mes de desembre de 1998. Aquesta intervenció va consistir en l'obertura d'una rasa amb dos objectius: el descobriment del mur exterior de la cripta i, d'aquesta manera, crear un corrent de circulació de l'aire que n'assegurés la ventilació. Una ampliació de la rasa va posar al descobert les restes de l'absis amb bandes llombardes del cos superior de l'edifici romànic, i un espectacular paviment de còdols d'un moment posterior. També es van localitzar uns murs que, en una primera impressió, semblaven formar part de la capçalera d'un temple anterior a l'edifici romànic.

En una segona fase d'excavació, vam treballar en dos sectors diferents del jaciment. Vam excavar a l'interior i a l'exterior de l'edifici actual. A l'interior de l'església moderna vam excavar la capçalera anterior a l'edifici romànic i la planta sencera de l'església romànica, aquesta intervenció ens permeté visualitzar un paviment de còdols en la seva totalitat. En el procés d'excavació es va localitzar una necròpolis que hem pogut relacionar amb un moment baixmedieval de l'església romànica. En aquesta segona fase, també vam excavar l'atri d'entrada de l'edifici modern. En aquesta zona hi localitzarem les restes de la nau romànica amb el seu paviment original i per sota d'aquest nivell aparegué un mur retallat per una tomba de *tegulae*. Aquest mur el relacionem amb la capçalera quadrada localitzada a l'interior de l'església.

La seqüència cronològica

L'església moderna. Segles XVII-XX

Segons les mencions documentals, les obres de l'església de la Mare de Déu de la Trobada s'iniciaren durant la primavera de l'any 1602. Aquesta nova església té uns 21 metres de llargada per 8 metres d'amplada. Posteriorment l'església pateix diferents reformes per a garantir la seva seguretat: construcció d'uns contraforts exteriors (1738), reforma del pòrtic d'entrada (1746) i la construcció del cor (1747).

Aquesta església tenia quatre altars laterals, dedicats a Sant Francesc Xavier, al Sant Crist, a Santa Llúcia i a Sant Pelegrí, actualment desapareguts, i que ocupaven els espais que hi havia entre els contraforts del sector més proper al presbiteri. Al llarg de l'excavació, s'identificaren les restes del que podien ser dos contraforts més, que segurament no van passar de la fonamentació. Es va excavar una de les fonamentacions i en el seu interior, com a material reutilitzat, es trobà un fust de columna en marbre, que sospitem que pot ser d'època romana o visigoda.

Un cop tret el paviment actual, format per grans lloses planes, s'excavà un estrat format per terra, sense altres presències, d'uns 25 cm de gruix. En aquest estrat es localitzà una moneda, un ardit de coure de Lluís XIV de la seca de Barcelona, encunyat entre els anys 1644 i 1648 (FONTECHA, 1968, 68), i un petit fragment de ceràmica blava de Barcelona. L'estrat on es localitzaren la moneda i el fragment de ceràmica amortitza un paviment de còdols, anterior a l'església del XVII. Aquest

fet ens fa pensar sempre que la data documental sigui correcta (1602), que el paviment de còdols fou reutilitzat durant quaranta anys en la nova església.

La reforma moderna del temple medieval (segles XIII-XVII)

A la part de la nau de l'església romànica aparegué un magnífic paviment de còdols, del qual en podem trobar paral·lels a diferents llocs del Pirineu: Sant Lliser de Benante, Tírvia, Isavarre (BARRAL 1979, 154, 155), Sant Benet del Bages (ESPANYOL 1995). Malauradament cap d'aquests paviments (ni el nostre) han pogut ser datats amb precisió. Nosaltres optem —com els investigadors de Sant Benet— per situar-lo a la baixa edat mitjana, entre els segles XV i XVI.

El temple romànic fou reformat en un moment indeterminat de la baixa edat mitja. L'església va veure reduïda la seva llargada amb la construcció d'un nou mur (on s'hi poden veure uns bonics *spicatum*s) que féu de façana a partir d'aquell moment, i es va construir un nou accés a la cripta, el pou que podem veure avui. L'església també va perdre els dos nivells d'ús que havia tingut fins aquell moment. La zona del presbiteri es trobava elevada uns dos metres per sobre del nivell de paviment original i segurament s'hi accedia per unes escales que resten amagades per sota del paviment de còdols. La gran obra, però, fou el nou paviment que anivellà els dos antics nivells d'ús. Tots aquests canvis fan pensar que en aquest moment la cripta devia tenir una funció purament marginal, sense culte, però que tampoc no se'n va voler oblidar l'existència.

No sabem perquè es va realitzar aquesta reforma. Sospitem —per la gran quantitat d'estrats naturals que es localitzen a llevant de l'absis i a l'interior de la nau romànica—, que les contínues inundacions del temple i de la cripta tenen alguna cosa a veure amb els canvis que pateix l'església romànica. La tradició oral també coincideix amb aquesta hipòtesi.

El temple romànic de Sant Pere i Sant Feliu de Hiel (segles XI-XII)

La tercera fase seria l'altmedieval o romànica, està formada per una església d'una sola nau, d'absis decorat amb bandes llombardes i una cripta. La cripta no ha estat excavada, i per tant no en tenim cap tipus d'informació estratigràfica. Aquest temple ha estat identificat en base a les referències documentals com l'església de Sant Pere i Sant Feliu de Hiel. L'església romànica es conserva íntegrament a partir del nivell de l'antic presbiteri. Per tant tenim conservada una església romànica just per sota del paviment de còdols posterior. De fet, durant l'excavació de l'atri exterior es localitzaren els murs de la nau romànica en alçada amb els bancs correguts i el paviment de lloses que varen funcionar durant la primera fase de l'església medieval.

La cripta. Descripció arquitectònica

L'accés a la cripta s'efectua a través d'un pou rectangular de dos metres de fons. Al mur de llevant

hi ha una porta en arc de mig punt que dóna a la cantonada sud-oest del recinte. Es baixa fins al nivell de la cripta a través de sis esglaons, quatre dels quals semblen correspondre a l'obra original. La sala té una forma rectangular, amb el mur de ponent semicircular. La coberta és una volta d'arestes que arrenquen del paviment i s'adapten a la planta. Les voltes són fetes de formigó de calç, amb lloses incorporades, col·locades a plec de llibre, visibles només als llocs on la humitat ha fet desaparèixer la capa externa de morter.

Hi ha una finestra de doble esqueixada, de pedra tosca, a l'extrem oriental. Al mur sud hi ha un armari rectangular, buidat en el gruix del mur. Els elements de fusta han desaparegut. En aquest armari són ben visibles fragments de *tegulae* i de *bipedalia*. També hi ha materials de construcció de tradició romana a la part més baixa de les arestes de la volta.

Els murs són fets amb aparell de carreuó i còdols, lligats amb morter de calç. El paviment, avui desaparegut del tot, seria de terra o argila trepitjada o bé de morter de calç.

La cripta formaria part d'una església d'una sola nau. No estaria soterrada del tot sinó que se situaria sota l'absis de l'església, que tindria un presbiteri sobrealçat per poder donar accés a la cripta. La cronologia que es proposa és de la primera meitat del segle XI. No hi ha paral·lels estrictes, però la seva tipologia recorda les criptes de Sant Vicenç de Cardona o Sant Esteve d'Olius, sense que sigui, però, un paral·lel exacte. El mateix es pot dir de la cripta de Sant Pere de la Parròquia d'Hortó, un temple proper que molt probablement imitaria el de la Trobada. Per proporcions, potser l'exemple més proper que tenim és de Sant Serni de Baiasca, que, això no obstant, té un sistema d'accés i una cobertura totalment diferents.

L'església preromànica

Els murs de l'extrem occidental del jaciment delimiten una estructura rectangular que interpretem com la capçalera d'un temple anterior a l'edifici romànic, amb el qual compartiria l'advocació.

L'exterior dels murs de la capçalera no han estat excavats en la seva totalitat. De fet només un dels murs ha pogut ser excavat parcialment per la seva part de

fora. En els estrats arqueològics que hi excavàrem, s'hi localitzàrem restes de material constructiu: calç, *tegulae* i lloses. Podria formar part d'un enderroc: l'estrat se situa just a l'acabament de l'antic mur, també és possible que estigui relacionat amb la construcció de l'església romànica i amb l'amortització de l'antic temple preromànic. Per sota d'aquest nivell, i en un estrat cronològicament anterior i relacionat amb el nivell d'ús de l'antiga església, s'hi localitzà un petit fragment de TSH tardana. El fragment en qüestió és massa petit per a poder afirmar-ne amb seguretat la cronologia però a grans trets podríem situar-lo cap al segle V, potser VI (DD. AA., 1981 - BELTRÁN, 1990).

L'interior de la capçalera, que sí que pogué ser excavada fins arribar a un nivell d'ús, consta d'un paviment de calç sobre el qual se situen unes llosetes de pissarra. És aquest paviment el que apareix, conjuntament amb els murs de la capçalera, retallat per la rasa de construcció de la cripta de l'església romànica.

Els murs d'aquesta capçalera tenen un arrebossat de calç de color blanc, de gran qualitat, que fou visible en retirar els estrats que omplien la capçalera. Ens trobem, doncs, davant un absis quadrat o potser un cor, típic en les esglésies del segle VI i VII a Hispània (GODOY, 1995). Aquesta hipòtesi ve avalada pel fragment de TSH tardana localitzat en un nivell que funciona amb la capçalera.

Relacionada amb aquesta fase preromànica es localitzà en l'excavació de l'atri exterior un paviment de calç de molt bona qualitat que se situava per sota dels bancs correguts romànics. Un cop documentat el paviment fou retirat i es localitzà un mur d'uns 60 cm d'ample que estava retallat per una tomba amb coberta de *tegulae*. L'excavació fou interrompuda en aquest moment per manca de finançament i el mur no pogué ser excavat en la seva totalitat. Ara bé, sembla prou clar que l'horitzó cronològic de la capçalera preromànica se situa en un moment indeterminat del segle V, VI, potser relacionat amb l'aparició del bisbat visigot d'Urgell, la primera notícia documental del qual se situa en l'any 527 dC.

Pep Farràs
Albert Villaró

La Salle, 21, 6è-2a - 25700 La Seu d'Urgell

Foto 1. Vista parcial del paviment de còdols del segle xv.

Foto 2. Vista parcial de l'absis i l'altar romànics (segle xi).

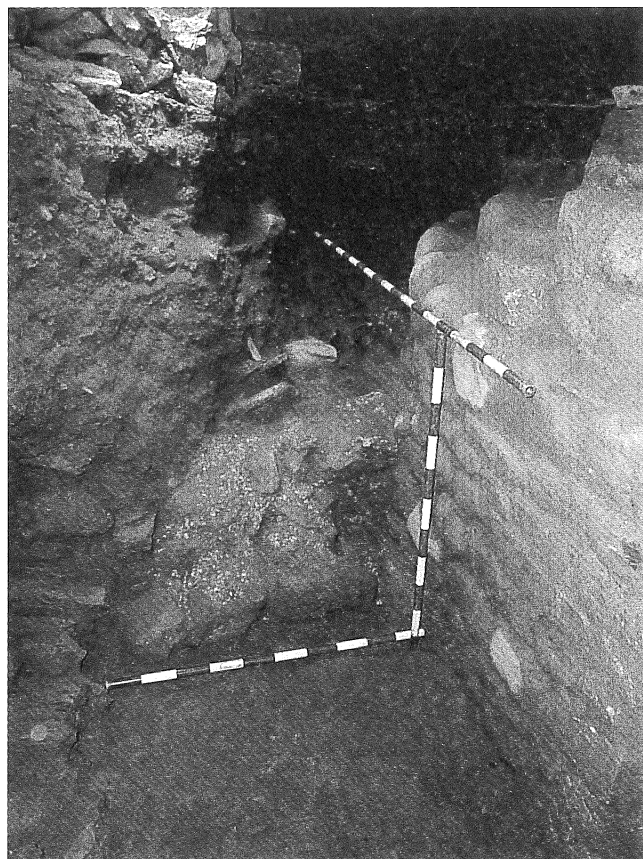

Foto 3. Mur preromànic tallat per la paret de la cripta romànica (segle xi).

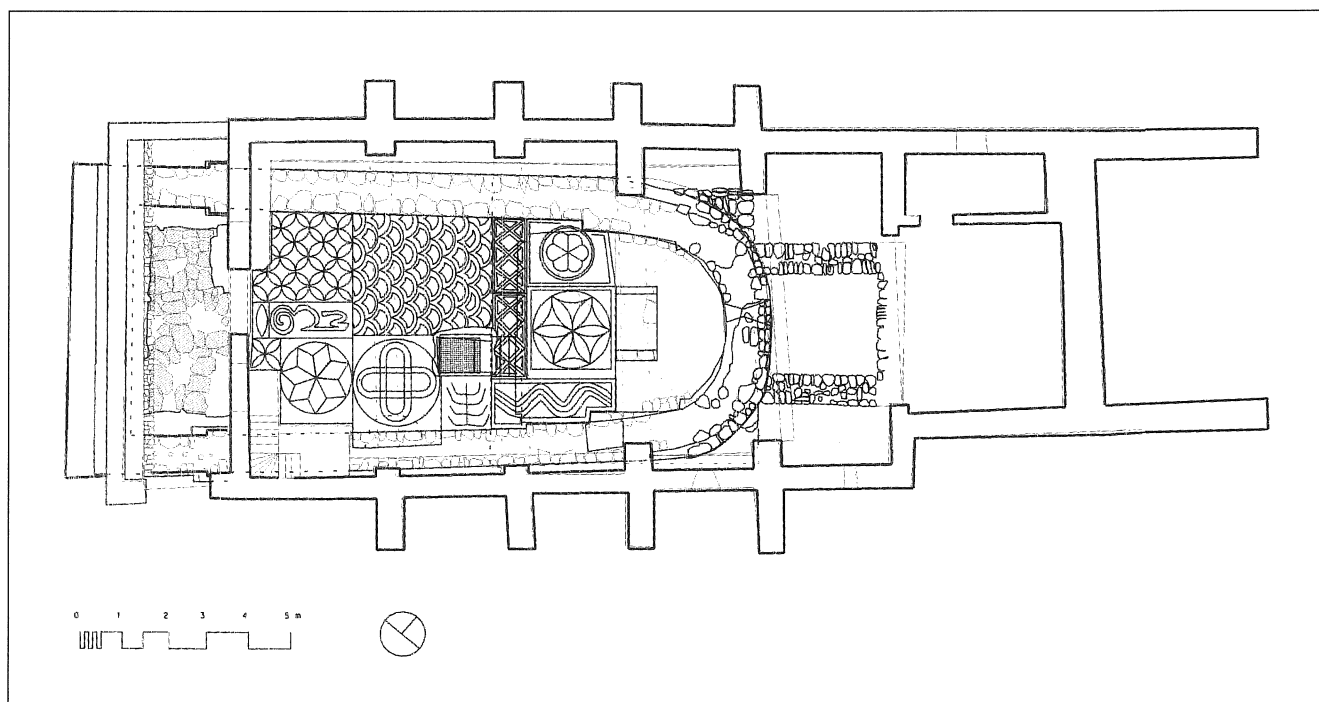

Fig. 1. Sant Pere i Sant Feliu de Hiel. La Mare de Déu de la Trobada.

Agraïments

Voldríem aprofitar aquest article per agrair a l'Ajuntament de Montferrer i Castellbò l'esforç que han realitzat per poder tirar endavant el projecte d'excavació del jaciment. No podem oblidar-nos de l'ajut i el suport de: Joan Agelet, Francesc Tuset, Carme Prats, Tresa Marot, Josep Benseny, Joan Ramon Renyer i als alumnes de l'institut Joan Brudieu. A tots ells i a tots aquells que ens heu ajudat, moltes gràcies.

Bibliografia

ADELL 1992

Joan Albert Adell, *Catalunya Romànica*, vol. VI, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 71 i 226-227.

ADELL 1999

Joan Albert Adell, *Catalunya Romànica*, vol. XXVII, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 168-169.

BARAUT 1981

Cebrià Baraut, "Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XIII)", *Urgellia* I.

BARAUT 1982

Cebrià Baraut, "Documents de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia* V.

BARAUT 1983

Cebrià Baraut, "Documents de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia* VI.

BARAUT 1984

Cebrià Baraut, "Documents de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia* VII (1984-1985), IX (1988-1989).

Baraut 1986

Cebrià Baraut, "Documents de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia* VIII (1986-1987).

BARAUT 1988

Cebrià Baraut, "Documents de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia* IX (1988-1989).

BARRAL 1979

Xavier Barral, *Els mosaics de paviment medievals a catalunya*, Artestudi, Barcelona.

BELTRÁN 1990

Miguel Beltrán, *Guía de cerámica romana*, Pórtico, Saragossa.

DD.AA. 1981

DD.AA. "Atlante delle forme ceramiche", *Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale*, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma.

FONTECHA 1968

R. Fontecha, *La moneda de vellón y cobre de la monarquía española (años 1516 a 1931)*, C, Madrid, 62-64.

GODOY 1995

Cristina Godoy, *Arqueología i liturgia. Iglesias hispánicas (siglos IV al VIII)*, Universitat de Barcelona, Barcelona.

ESPANYOL 1995

Francesca Espanyol, *Sant Benet del Bages*, Angle Editorial, Barcelona.